

UIT HET GULDEN BOEK: ANTHONIUS BROUWER, HOFLEVERANCIER VAN DE VITUSKERK

door Eddie de Paepe

In het Gulden Boek van de gemeente worden sinds 1953 verdienstelijke of vermaarde Hilversummers ingeschreven. Het 'historische deel' van dit ereboek vermeldt diverse – voor het nageslacht – minder bekende namen. Eigen Perk laat in een serie verhalen enkele van deze 'vergeten' Gulden Boekers de revue passeren. De aftrap wordt gegeven met een verhaal over de katholieke kunstschilder Anthonius Brouwer (1827-1908), gebaseerd op een artikel in De Gooi- en Eemlander van 26 september 1992.

September 1973: het priesterkoor van de Vituskerk aan de Emmastraat in Hilversum wordt hersteld. Het oog van pastoor J.G. van Veen en koordirigent



Anthonius Brouwer: altijd vriendelijk en minzaam, een prettig mens in de omgang

H. van den Berg valt op de als loopplanken gebruikte panelen waarover de bouwvakkers hun kruiwagens met tegels duwen. Door het groene carbolineum van de planken is het schijnsel van een stralenkrans te zien. Na een grote schoonmaak blijkt dat de aureool toebehoort aan Thomas van Aquino, driekwart eeuw daarvoor geschilderd door Anthonius Brouwer.

Wie kent nog deze schilder, hofleverancier van de Vituskerk, maker van het populaire panorama *Jeruzalem van Golgotha* en van tientallen andere fraaie voorbeelden van 'gewijde kunst'?

Brouwer was een diep religieus mens, weet pastoor J.G. van Veen. *Hij zat alle dagen vooraan in de kerk, met zo'n groene baret op.* De pastoor gaat – samen met Loek van der Stam, 'huishistoricus' van de Vitus – voor op een tocht langs Brouwers erfenis.

Startpunt is de 'zaal' van de pastorie, waar een zelfportret in olieverf van Brouwer hangt. Het schilderij dateert uit 1885, de schilder was toen de zestig genaderd. De pastoor wijst naar een portret van Pierre Cuypers, de architect van de Vitus. *Ze kijken allebei een andere kant op, omdat ze met elkaar in de clinch lagen over het interieur van de kerk*, vertelt hij geamuseerd. Twistpunt vormden onder meer de altaren. *Dat werd een hele briefwisseling. Brouwer vond Cuypers geen kunstenaar, en schreef hem op papier met een rouwrand.* De pastoor tovert nog een tweede zelfportret van de schilder, nu op 23-jarige leeftijd, tevoorschijn. De pentekening werd jaren geleden van een wisse dood gered.

De gids beklimt vlot de trap naar de overloop, waar een afbeelding hangt van Christus aan het kruis. De pastoor speurt naar een jaartal, maar ontwaart slechts de signatuur van de schilder. In de gang op de begane grond wacht het vierde werkstuk: een portret van de eerste pastoor Tymen de Saayer. Het was één van de zeldzame keren

No. 84.

Op heden den *negentienden July* des jaars schietien
 honderd zeven en twintig, des *midnachts ten twaalf* ure is voor Ons
Abraham van der Gijck der Stad
 Nijkerk, Provincie Gelderland, Ambtenaar van den Burgerlijke Staat verschenen
Barend Brouwer *Witthoud* oud *veertig* jaren
van beroep Binnelies wovende *op de*
Langestraat, welke ons een kind heeft voorgesteld van het
 mannelijk geslacht; van het welke *hieldvrouw* *Christje*
Roelmann oud *veertig* jaren
 op *Woensdag den Achttyenden July* deses jaars des
 avonds *ten* ure ten *Lijnewhuize*
 binnen deze Gemeente is bevallen, en aan het welk *zij*
 verklaard heeft de *voornaam* van *Antoniüs*
 te willen geven.

Deze verklaring en voorstelling is geschied in tegenwoordigheid van *Simon*
Roelmann oud *veertig* jaren *Roepdijner*
 en *Jan van Kempe* oud *veertig* jaren
herbergmeester wovende *beiden te Nijkerk*.
 opzettelijk daartoe medegebragte getuigen: en is daarvan opgemaakt deze Acte die na
 voorlezing *voordendeclarant de getuigen en ons Be-*
ambte is getuend

B. Brouwer *J. Roelmann* *op Kempe*
Handte

Geboorte-akte van de schilder.

dat Brouwer iets naschilderde: het origineel hangt in de pastorie van de Blaricumse Vituskerk.

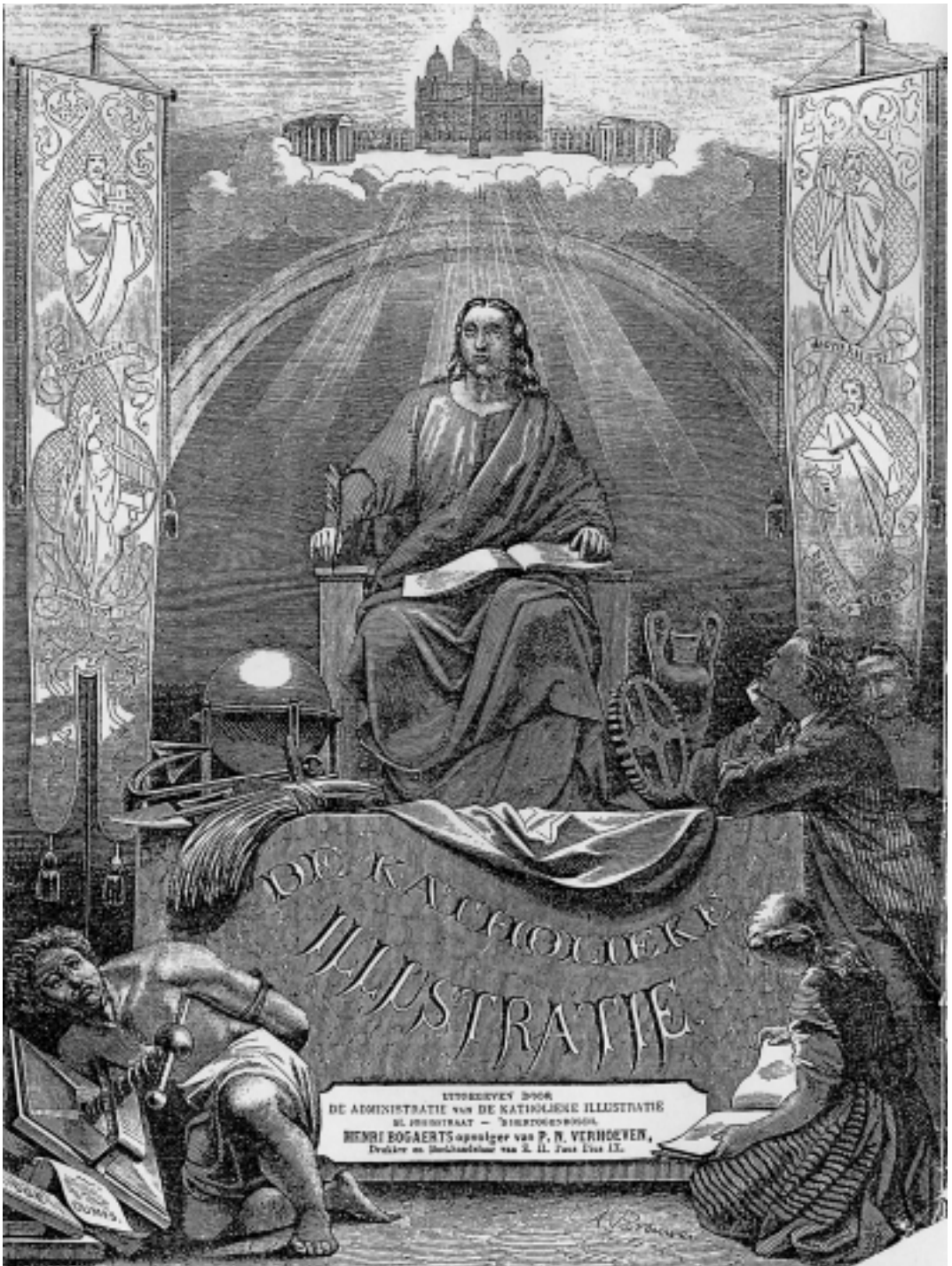
Voor de rest van Brouwers erfenis moeten we in de kerk zelf zijn. Rechts voorin is, in een met bladgoud bedekte lijst, *De Bergrede* te zien. Recht tegenover, naast de zijuitgang, bezoekt Jezus de farizeeër Simon. *Dat schilderij vond ik op zolder. Het was er verschrikkelijk aan toe en helemaal bruin.* Ondanks de vakkundige restauratie zijn, bij de juiste lichtval, de oude 'wonden' nog te zien: hier een gat, daar een hele winkelhaak.

Verderop staan, op een bankje in een hoek, de vier panelen die in 1973 van onder de wielen van de bouwvallers zijn gered. Na Thomas van Aquino haalde amateur-restaurateur Van den Berg namelijk nog drie andere figuren onder de groene menie vandaan: Alphonsis de Liguori,

Leonardus van Veghel en koning Wenceslaus. Heiligen die allemaal iets te maken hebben met de eucharistie.

De panelen vormden de buitenkant van de twee deuren, die in 1896 op het altaar van de Vitus werden aangebracht. De binnenkant bestond uit bijbelse voorstellingen in houtsnijwerk. Bij de kerkelijke inzegening van een huwelijk konden de gelovigen voor 'binnen' of 'buiten' kiezen, afhankelijk van de 'klasse' waarin zij trouwden.

Bij de versobering van de Vitus in de jaren zestig verdwenen de deuren van het altaar. Eén van de houtsnijwerken kwam in de pastorie te hangen. Het lot van de schilderijen was onbekend. Totdat jaren later het schuurtje van de koster tegen de grond ging, en de planken goed van pas kwamen bij de werkzaamheden aan het priesterkoor.



Het voorblad van de eerste uitgave van *De Katholieke Illustratie* uit 1867 was van de hand van Anthonius Brouwer. (coll. de heer Veen)

Schoonheidsfoutje

Enige tijd na de ontdekking van de beschilderde panelen had de koordirigent de schildering Thomas van Aquino al in oude luister hersteld. Probleem was dat de schouder en de arm van de heilige door de liefdeloze behandeling onherstelbaar waren beschadigd. Van den Berg wist daar een mouw aan te passen door pastoor Van Veen te laten poseren in een Benedictijner pij. De koordirigent maakte bij de restauratie echter één schoonheidsfoutje: de Latijnse teksten onder twee panelen zijn identiek. De schilderijen hangen normaal gesproken achter het altaar en op hoogtijdagen aan de pilaren achter het koor.

Enkele meters voorbij het bankje met de panelen, naast het orgel, is een grote afbeelding van Vincentius van Paulo te bewonderen. Brouwer was een grote fan van Vincentius, de stichter van de Orde der Lazaristen, die het vooral opnam voor armen en gevangenen.

De door de schilder opgerichte afdeling van de St. Vincentiusvereniging probeerde de financiële

lasten van de Hilversumse wevers te verlichten. Ook was Brouwer oprichter van de St. Joseph-jongelingenvereniging en de Katholieke Vereniging, en vele jaren regent van het Sint-Annagesticht. Pastoor Van Veen: *Hij kon goed schilderen, maar heeft ook enorm veel gedaan voor de jeugd. Hij was een zeer meelevend iemand.* Voor zijn inspanningen werd Brouwer door paus Leo XIII onderscheiden met het erekruis 'Pro Ecclesia et Pontifice'.

In 1857 schilderde hij zowel Vincentius als *Maria onbevlekt ontvangen*. In de voorganger van de huidige Vituskerk – een 'waterstaatskerk' die op dezelfde plaats stond – dienden de schilderijen als altaarstukken voor de twee zijaltaren. Later 'verdwaalden' ze naar de sacristie, om jaren daarna weer aan de vergetelheid ontrukkt te worden.

Pièce de résistance vormen natuurlijk de veertien grote kruiswegstaties van de Vitus. Zij laten de lijdensweg, de kruisdood en de graflegging van Jezus zien. Als de spotjes aangaan, komen de in 1981 gerestaureerde schilderijen tot leven. Dan is ook te zien dat de twaalfde statie een extraatje



Jezus op de Olijfberg voorspelt de verwoesting van Jeruzalem. (uit: *Wij in Hilversum*)

heeft. Onder het hoofd van het paard van een Romeinse soldaat zijn twee Hilversummers afgebeeld. Het gaat om A.S. Povel – met rode hoed – en Clara Bruck. Dit *vroom en mild* echtpaar gaf Brouwer in 1860 de opdracht voor de serie schilderijen.

Brouwer, geboren op 18 juli 1827, bracht de eerste jaren van zijn leven door in Nijkerk. Zijn vader was kruidenier en getrouwd met de Hilversumse Gerarda Koelman. Als kleuter tekende Anthonius reeds alles vol met wit krijt. De Nijkerkse boerinnen, die bij zijn vader hun inkopen deden, vonden daarom dat hij maar ‘fienschilder’ moest worden. Op de lagere school tekende hij vaardig soldaten, diligences en andere onderwerpen op zijn lei. Zó vaardig, dat ouders van speelmakers hem dikwijls vroegen tijdens de vakantie een middag hij hen thuis te komen tekenen. Ook de meester herkende zijn talent en wilde hem eigenhandig een schildersopleiding geven.

Onzindelijke verpleging

Maar het lot besliste anders. Het gezin verhuisde naar Hilversum – naar de Veerstraat – waar vader Brouwer aan de slag ging als wever. Nadat Anthonius de lagere school én tekenlessen bij kunstschilder Rentinck had gevolgd, deed zijn vader hem in de leer bij een rijtuigschilder in Utrecht. De jongen hield het daar twee jaar uit, totdat de winterkou zonder verwarming, de slechte opvoeding en de *onzindelijke verpleging* hem te veel werden.

Terug in Hilversum werd hij huisschilder. Tijdens werkzaamheden aan diens huis Zandbergen kwam Anthonius in contact met de welgestelde Naarder J.P. van Rossum. Deze kunstliefhebber gaf de jonge schilder opdracht voor diverse doeken (en steendrukken), waaronder een portret van de Huizer landbouwer Dirk Modderman. Anthonius ging vervolgens studeren aan de Academie in Amsterdam. Daar maakte hij onder meer een altaarstuk voor de kerk in Eemnes.

Met het schilderen van portretten voorzag hij in zijn eigen onderhoud en dat van zijn ouders. In 1850 behaalde hij aan de Academie de hoogste prijs voor het tekenen naar de antieken, en vijf jaar later voor het schilderen ‘naar levend model’. In 1856 vestigde hij zich in Hilversum als schilder.

Hij schilderde onder meer de *Vincentius en Maria*, die nu nog in de Vitus te bewonderen zijn. Ook leverde de Hilversummer een bijdrage aan de bekende *Historische Galerij* in het Amsterdamse *Arti*



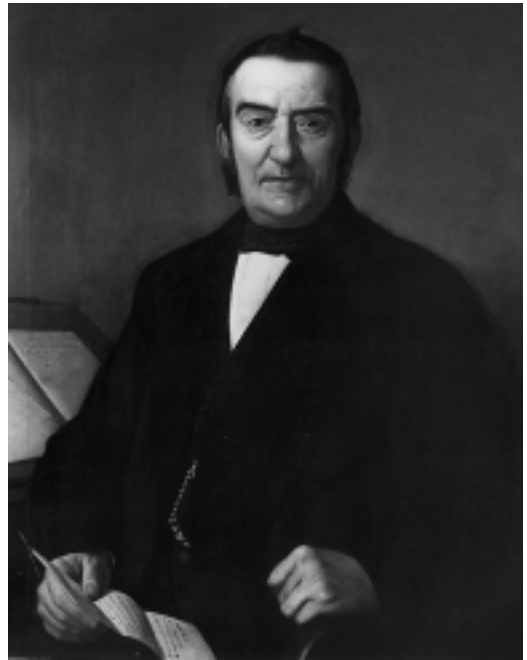
Een van de kruiswegstaties in de Vituskerk. (uit: *Wij in Hilversum*)

et *Amicitiae*. Kort daarop maakte hij, op kosten van de rijke heren Hacke van Mijnden en Van de Wall Bake, een kunstreis naar het buitenland. Via Düsseldorf en Dresden kwam hij in München terecht, waar hij drie jaar aan de Academie studeerde. Tijdens de compositieklas maakte hij de veertien staties voor de Vituskerk.

In 1860 was hij definitief terug in Hilversum, waar hij het ‘stichten met het penseel’ voorzette. Brouwer vervaardigde een groot aantal altaarstukken, kruiswegstaties, en christelijk-historische werken. Deze ‘gewijde kunst’ was voornamelijk bestemd voor, door het hele land verspreide, kerken. In het Gooi en in Eemland bijvoorbeeld muurschilderingen voor de Baarnse kerk; plafondpanelen voor het raadhuis (nu Goois Museum) en twee altaarstukken voor de oude Onze Lieve Vrouwe-kerk in Hilversum; kruiswegstaties in kerken in Bussum, Eemnes, Naarden en Baarn. Verder nam Brouwer onder meer het initiatief tot de eerste uitvoering van het *Weihnachtsoratorium* van deken Müller en verzorgde daarbij levende beeldengroepen.

Panorama

Op zestigjarige leeftijd maakte hij in 1887 een studiereis naar het Heilige Land, waarna zijn bekendste werk tot stand kwam: *Het panorama van Jeruzalem en Golgotha*. Het doek – 112 meter breed en vijftien meter hoog – stond bij elkaar twaalf jaar in het Panoramagebouw aan de Plantage in Amsterdam en trok veel belangstelling. Het panorama bestond uit twee delen. Vanaf de ene kant van het platform, dat door een portiek in tweeën was geknipt, keek de bezoeker vanaf de Kruisberg over een zonovergoten Jeruzalem. Te zien was hoe Simon van Cyrene het kruis van Jezus overnam. De andere helft van het platform was op een hoog punt vlakbij de in duisternis gehulde Kruisberg 'geplaatst'. In het midden was de top van de heuvel Golgotha te zien, met Maria Magdalena knielend onder het kruis. Links vluchtten drommen mensen in grote verwarring. *De gehele schil-*



Portret van de Hilversumse fabrikant Fokker van de Veerstraat, uit 1878. (coll. Goois Museum)

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER
den WelEdelen Heer
ANTONIUS BROUWER
Echtgenoot van Mevrouw
CORNELIA JOANNA VAN DER HEIJDEN,
*President van den Bijzonderen Raad
der Vereeniging van den H. Vincen-
tius a Paulo, Regent van het St.
Anna-Gesticht, Vice-President der
St. Joseph-Jongelingen-Vereeniging.*

geboren te Nijkerk 18 Juli 1827, voorzien van de
H.H. Sacramenten der stervenden, overleden
te Hilversum 4 Juli 1908 en 8 Juli d.a.v.
begraven op het R. K. Kerkhof aldaar.

Kostbaar is de dood der heiligen, kostbaar als
het einde van den arbeid, als de voltooide over-
winning, als de deur des hemels. H. Bernardus.
God heeft mij beproefd gelijk het goud in het
vuur beproefd wordt, ik heb zijn weg gevolgd
en ben er niet van afgeweken.
Heer, ik heb de schoonheid van Uw huis en
de woonplaats Uwer glorie bemind.
Gelukkig hij, die acht geeft op den behoeftige
en arme.

Mijne dierbaren, weest niet bedroefd, want de
vreugde des Heeren is onze kracht. Indien gij
mijn woorden aanneemt en mijn lessen bewaart,
dan zult gij de vreeze des Heeren begrijpen en
Gods wetenschap vinden, bidt voor mij en wees
mijner gedachtig aan het altaar.
Volgens de H. Schrift en H.H. Vaders.

**Mijn Jesus, barmhartigheid,
Zoet Hart van Maria, wees mijn heil!**

Bidprentje. (coll. de heer Veer)

dering wemelde van de figuren, die opgeslokt werden door het uitgestrekte landschap.

De gigantische schildering was in 1899 en 1900 te zien in Keulen en München. Terug in Nederland werd het schoongemaakt, bijgewerkt en weer in het Panoramagebouw opgesteld. *Jeruzalem en Golgotha* werd eind 1909 verkocht aan een Maagdenburgse Panorama-maatschappij. En vervolgens aan schilder Jac. Thiemessen en rentenier J. Sierdsma uit het Gelderse Silvolde. Hierna is nooit meer iets van het imposante doek vernomen.

Brouwer zelf maakte dat gelukkig niet meer mee. Hij overleed op 4 juli 1908 in zijn huis aan de Groest no. 83. Het pand, dat later onderdak bood aan de armenzorg en de belastingdienst, is bij de aanleg van de Prins Bernhardstraat gesloopt.

Brouwer werd ter aarde besteld op de oude katholieke begraafplaats aan de St. Annastraat. De begraafplaats moest tientallen jaren later het veld ruimen voor een beruchte 'vergissing' van de gemeente Hilversum: de verdeelweg Schapenkamp. De grafsteen van Brouwer en zijn vrouw Cornelia van der Heijden kreeg een mooi plaatsje aan de buitenmuur van de Vituskerk.



Tekening van de oude Vituskerk aan het Veeneind (Emmastraat), toegeschreven aan Brouwer. (coll. Goois Museum)

Sleutelbos

In de kerk zelf worden nog meer tastbare herinneringen aan de schilder bewaard, meldt pastoor Van Veen. Rinkelend met een forse sleutelbos gaat hij voor naar de sacristie. Hij draait de zware deur van de kluis open en pakt er een door Brouwer ontworpen kelk en een monstrans (waarin de hostie werd getoond) uit. De monstrans is net als de kelk van verguld zilver en ontworpen door G. Brom, maar aanzienlijk zwaarder. Het dankbare echtpaar Brouwer schonk het kostbare vaatwerk toen hun enige zoon Bernard tot priester werd gewijd. De sieraden die zijn moeder bijdroeg zijn nog te zien: een broche, diverse juweeltjes en – op de top – het kruisje dat zij aan een ketting om haar hals droeg.

Pastoor Van Veen, gegrepen door het onderwerp van de rondleiding, gaat voor naar de galerij van pastoors, rechts naast de ingang van de kerk. *Het kan zijn dat hij die ook geschilderd heeft*, wijst hij op een portret van bouwpastoor Jansen. Samen met Van der Stam, schrijver van een fraai jubileumboek over de Vitus, bestudeert hij het doek. *Nee, toch niet*, luidt de conclusie van het tweetal.

Via de wenteltrap bereiken zij de zolder waar vroeger het altaar stond en waar het koor repeteerde, en die met enige overdrijving het 'Vitusmuseum' genoemd kan worden. Van Veen loopt naar een rijtje portretten. *Pastoor H.J. Smidt, bij zijn 25-jarig priesterjubileum geschilderd door Brouwer*, meldt hij triomfantelijk. *Dus die hebben we nu ontdekt*. Samen met Van der Stam buigt hij zich over de andere portretten, echter zonder nieuwe ontdekkingen te doen. *Nee, deze niet, toen leefde Brouwer niet eens. Deze misschien wel, maar hij is niet gesigneerd*.

Van Veen haalt een op een plankje bevestigd hengsel met een doodshoofd tevoorschijn. *Dit heb ik van zijn kist gehaald toen het Anna-kerkhof werd geruimd*, vertelt hij. *Ik heb Brouwer nog gezien als dode*. De stoffelijke resten van de schilder zijn verdwenen in een verzamelgraf op de Noorderbegraafplaats.

Eenvoud

Beminnelijkheid en eenvoud vormden de grote kracht van zijn taferelen, meldt het Gulden Boek. En: *Ook gingen hem de zedelijke en maatschappelijke belangen, vooral van de jongeren, ter harte*. Brouwer is in 1953 als derde historische persoon – na Albertus Perk en dokter Van Hengel – opgenomen in deze eregalerij van verdienstelijke Hilversummers.

In 1906 is een straat(je) naar de schilder genoemd. *Toen Brouwer dat in een raadsverslag las, schreef de bijna tachtigjarige in beverig handschrift een dankbetuiging 'met verschuldigde hoogachting' aan burgemeesters en wethouders*, weet Van der Stam. *Hij voelde zich zeer vereerd*. In de loop der jaren vergaten de mensen naar wie de Brouwerstraat, nu een doodlopend zijstraatje van de Prins Bernhardstraat, genoemd was. De Hilversumse gemeenteraad vond het daarom in 1988 nodig ondubbelzinnig vast te leggen dat indertijd gedacht is aan de Hilversumse kunstschilder Anthonius Brouwer.

Bronnen

- Informatie L.B. van der Stam en (oud-pastoor) J.G. van Veen
- Archief St. Vituskerk Hilversum
- Gulden Boek der gemeente Hilversum
- Antonius Brouwer, door J.W. v.d. Heuvel. In: *Wij in Hilversum* nr. 9, november 1958, pp. 268-271
- *Katholiek Hilversum voorheen en thans* (1917), door L.J. v.d. Heijden pr., pp. 83-86; 94/5
- *Kunstschilders te Hilversum*, door Piet Timmer. In: *Hilversum anno 1850* (1990), pp. 128/9
- Anthonius Brouwer (1827-1908), kunstschilder te Hilversum, door A.P. Kooyman-van Rossum. In: *De Omroeper*, juli 1997, jg. 10, nr. 3, pp. 104-109